

показал, что уровень деятельности, направленной на решение социальных, культурных, экологических задач, в мире с каждым годом возрастает. Выявлено, что инструменты и механизм предпринимательства для решения социальных вопросов активно применяются даже в странах, не входящих в число развитых. Показаны социальные аспекты предпринимательской активности в Республике Казахстан и определены основные сдерживающие факторы ее развития: отсутствие инфраструктуры для поддержки предпринимательства в социальной сфере и системы его функционирования, высокая стоимость кредитных ресурсов, несовершенная нормативно-правовая база, трудности привлечения спонсоров и высокие риски в сельскохозяйственном производстве. Обоснована необходимость создания открытых и комфортных условий для социальной направленности предпринимательства в республике – нового понятия в отечественной практике. Тем не менее, уже накоплен казахстанский опыт и социальная миссия становится важным направлением деятельности всех заинтересованных сторон: предпринимателей, госструктур, общества. Предпринимательский подход может стать важной составляющей в решении государством социальных проблем сельского населения.

Abstract. The issues of social entrepreneurship in agricultural sector of Kazakhstan and foreign countries have been studied. Its significance in solving the socio-economic problems of agricultural sector of the republic has been determined. The experience of social entrepreneurs in the countries with different degree of socio-economic development has been analyzed. The analysis showed that the level of activity aimed at solving social, cultural, environmental problems in the world is increasing every year. It was revealed that the tools and mechanism of entrepreneurship aimed at solving social issues are actively used even in countries that are not among the developed ones. The social aspects of entrepreneurial activity in the Republic of Kazakhstan are shown and the main constraining factors of its development have been identified: the lack of infrastructure to support entrepreneurship in the social sphere and its functioning system, high cost of loan resources, the imperfect of a regulatory framework, difficulties in attracting sponsors and high risks in agricultural production. The necessity of creating open and comfortable conditions for the social orientation of entrepreneurship in the republic, a new concept in domestic practice, have been justified. Nevertheless, Kazakhstani experience has already been accumulated and the social mission is becoming an important area of activity for all interested parties: entrepreneurs, government agencies, and society. An entrepreneurial approach can become an important component in solving the social problems of the rural population by the State.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, әлеуметтік кәсіпкерлік, ауыл тұрғындары, жұмыспен қамту, қайырымдылық, әлеуметтік қорғалмаған халық, инфрақұрылым, несие ресурстары, нормативтік-құқықтық база.

Ключевые слова: аграрный сектор, социальное предпринимательство, сельские жители, занятость, благотворительность, социально незащищенное население, инфраструктура, кредитные ресурсы, нормативно-правовая база.

Keywords: agricultural sector, social entrepreneurship, rural residents, employment, charity, socially vulnerable population, infrastructure, loan resources, regulatory framework.

Кіріспе. Ауылдық елді мекендердің өмір сүру деңгейі мен сапасы көбінесе ауылдың әлеуметтік-еңбек саласының жағдайымен анықталады. Ауыл аумақтарын тұрақты дамыту үлгісіне бағыттау экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты, аумақтардың шаруашылық субъектілерінің өндірістік тиімділігін жоспарлы арттыруды, елді мекендердің табысын және әл-ауқатын, табиғи ресурстарды оңтайлы пайдалануды қажет етеді [1].

Осы тұрғыдан алғанда әлеуметтік кәсіпкерлік ауылдағы әлеуметтік мәселелерді тиімді шешудің маңызды құралы бола алады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілері қызметінің жағымды әсері салалық айыр-

машылықтарға қарамастан жүзеге асырылады. Дегенмен зерттеулер көрсеткендей, оның маңыздылығы объективті факторларға байланысты қаржылық-экономикалық белсенділік деңгейі төмен ауыл шаруашылық саласында анағұрлым жоғары. Өйткені кәсіпкерлік деңгейі қалаларға қоныс аудару деңгейіне, білікті мамандардың жетіспеушілігіне, қызмет көрсету секторының тозуына және өмір сапасының төмен деңгейіне тәуелді. Осыған байланысты, агроөнеркәсіптік кәсіпорындарды дамыту және халықты жұмыспен қамту мәселелерін шешуге бағытталған және басқа да әлеуметтік қызметтер көрсетудің материалдық негізін құрайтын әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту ауылдық елді мекен-

дерді сақтау мен олардың тұрғындарының өмір сүру сапасын жақсартудың алғы-шарттарының бірі болып табылады [2].

Қазіргі әлемде кәсіпкерлік қызмет ауыл шаруашылығының ерекшеліктеріне және осы бизнеспен байланысты қауіптерге байланысты бірқатар проблемаларға, қиындықтар мен кедергілерге тап болады. Бұл тақырыптың өзектілігі ауыл шаруашылығында жоғары тиімді, бәсекеге қабілетті және сапалы әлеуметтік кәсіпкерлікті қалыптастыру қажеттілігімен анықталады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Әлеуметтік кәсіпкерлік феномені ХХ ғасырдың 70-жылдарында ғана белсенді түрде талқылана бастады, Ал қазіргі кезде көптеген елдердің әлеуметтік-экономикалық даму саласында жеке пәндік аймаққа айналды.

Әлеуметтік кәсіпорындар – бұл экономиканың үшінші секторымен байланысты әлеуметтік экономиканың бөлігі. Бұл сала үлкен әлеуметтік маңызы бар салалар мен қызмет түрлерін қамтиды. Ол адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыратын қызметтерді ұсынады. Әдетте, бұл қауымдастықтар, қайырымдылық ұйымдары, шіркеулер, клубтар, қоғамдық ұйымдар, кооперативтер, өзара қызмет көрсету компаниялары, үкіметтік емес ұйымдар, кәсіподақтар және т.б. әлеуметтік қолдауға мұқтаж салаларды қамтиды.

Әлеуметтік кәсіпкерлік бұл жаңа экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылым құрудың факторы ретінде қарастырылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік кәсіпкерлік негізінен үкіметтің араласуының стандартты тетіктерін қолдана отырып әлеуметтік мәселелерді шешуге арналған [3].

Әлеуметтік кәсіпкерлік тұжырымдамасы көп қырлы және оған тән көптеген міндеттер, қызметтер мен ерекшеліктерді көрсетеді. Әлеуметтік кәсіпкерлік бизнестің басым бағыты болып табылатын әлеуметтік проблемаларды шешу немесе азайтуға бағытталған және пайда табу негізгі емес. Қол жеткізілген әлеуметтік нәтижелердің позитивтілігі, тұрақтылығы және өлшенуі қоғамның қолайлы әлеуметтік дамуына негіз болып табылады, ал әлеуметтік кәсіпкер ұзақ мерзімді әсер ететін әлеуметтік жүйенің инфрақұрылымында оң өзгерістер жасауды мақсат етеді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Әлеуметтік кәсіпкерлік көптеген елдердің экономикалық жүйесінде әлеуметтік мақсаттар мен коммерциялық компоненттердің тепе-теңдігі ретінде белгілі орын алады. Дәстүрлі кәсіпкерлік пен қайырымдылық-

тың тоғысында бола отырып, мемлекет пайда болатын әлеуметтік мәселелерді шешуге немесе оны жеңілдетуге, тек пайдаға ғана емес, сонымен қатар осы қызмет нәтижелерінің өзін-өзі қамтамасыз ету және қаржылық тұрақтылық негізінде оң әлеуметтік әсер етуге назар аударып отыр.

Еуропалық Одақ елдерінде әлеуметтік кәсіпорындарды реттеудің тәсілі әр түрлі және әлеуметтік-экономикалық қатынастардың даму логикасына, сондай-ақ олардың заңнамалық практикасындағы дәстүрлерге сәйкес келеді. Көптеген елдерде әлі күнге дейін жеке заңды тұлғаның, атап айтқанда әлеуметтік кәсіпорынның мәртебесін реттейтін нақты заңдар жоқ. Барлық елдерде, қандай-да бір формада, коммерциялық емес ұйымдар іс жүзінде әлеуметтік кәсіпорындарға белсенді қатысады немесе мұндай қызмет етуге заңды тыйым жоқ.

Әлеуметтік кәсіпорындардың құқықтық шеңберіндегі айырмашылықтарға қарамастан, әлеуметтік кәсіпорынды әлеуметтік мақсаттарға жету үшін экономикалық қызметті жүзеге асыратын мемлекеттік емес субъект ретінде анықтауға мүмкіндік беретін жалпы принциптер бар. Әлеуметтік кәсіпорындарда шамамен 14,5 миллион адам жұмыс істейді, бұл жұмыс күшінің 6,5%-ын құрайды. Олар экономиканың барлық салаларында белсенді: ауыл шаруашылықтан және тұрғын үйден өнеркәсіптік, банктік және алдыңғы қатарлы қызметтерге дейін. Олар әлеуметтік осал топтарға әлеуметтік қызмет көрсетуге және ұзақ жұмыссыздар, мүгедектер үшін жұмыс орындарын ұсынуға айтарлықтай үлес қосады, осылайша олардың қоғамға енуіне ықпал етеді. Олар қауымдастықтар мен жергілікті экономиканың дамуында маңызды рөл атқарады [4,5].

Швейцариялық ғалымдардың зерттеуі бойынша, «әлеуметтік кәсіпорындар» термині Италияда пайда болды. Италияндық терминнің Еуропада пайда болуы 1980 жылдары кооперативтердің дамуының өсуімен түсіндіріледі. 1991 жылы олар мемлекеттік деңгейде қолдау алды. Италия парламенті «әлеуметтік кооперативтің» заңды нысанын бекітті. Италиядағы әлеуметтік кәсіпорындардың бір ерекшелігі олардың еңбек нарығындағы шығарылған топтардың еңбек интеграциясы үшін құрылғандығы және олардың қызметтері өздерінің мүшелерінің материалдық және басқа да қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған әлеуметтік кооперативтерден гөрі кең қауымдастықтың мүдделеріне бағытталған. Италия тәжірибесін қолдана

Бүгінгі таңда АҚШ-тың көптеген мемлекеттік органдары белгілі бір әлеуметтік мәселелерді коммерциялық емес ұйымдармен келісімшарттар арқылы шешуді жөн көреді, ал көптеген коммерциялық емес ұйымдар өз қызметін ішінара қызметтерге ақы төлеу немесе демеушілік қорлар арқылы қаржыландырады. Мысалы BRAC – әлеуметтік салада үлкен жетістіктері бар әлемдегі ең ірі дамушы компаниялардың бірі. Ұйым әр түрлі бағдарламаларды жүзеге асырады және көп салалы болып табылады: сауда, ауылдарды дамыту, микроқаржыландыру және Африка мен Азияның 9 еліндегі кедейлерге білім беру, бұл 110 миллионнан астам адамға көмектеседі.

Айтарлықтай жетістіктерге қарамастан мүмкіндіктерге қарағанда, кедергілер жиі кездеседі. Мемлекеттік құрылымдар мен бюрократиялық кедергілердің болуы, заңды негіздің қалыптаспауы, тендерлер туралы ақпараттың жабық болуы, демеушілерді тартудағы қиындықтар.

Дегенмен Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуы барлық мүдделі тараптар – кәсіпкерлер, мемлекет, қоғам үшін маңызды қызмет саласына айналууда. Кез келген бизнестегі сияқты, басымдық – мемлекеттің дамуы үшін адал және айқын жағдайлар жасау негізгі ойын ережелері болып табылады.

Қазақстандық эксперттер, мемлекеттің осы саладағы рөліне назар аударады: «дамыған елдерде ол кәсіпкерлерге қолайлы жағдай туғызу арқылы экономиканы жақсартады, инвестициялар тарту саласын кеңейтеді, стартаптар мен инновациялардың жұмысын жеңілдетеді, материалдық қамтамасыз етеді. Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдауға арналған инфрақұрылым жоқ, несиелік ресурстар қымбат және қызмет үшін заңнамалық негіздер жоқ. Әлеуметтік кәсіпкерлер елдегі әлеуметтік мәселелерді шешуде мемлекеттің сенімді серіктесі бола алады деп санайды. Олар әлеуметтік салаға бөлінген бюджет қаражатын үнемдей отырып, халықтың әлеуметтік мәселелерін сапалы шеше алады. Мемлекеттің міндеті – әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту үшін ашық және жайлы жағдайлар жасау.

Кейбір сарапшылардың пікірінше, әлеуметтік салада кәсіпкерлердің өздері тарапынан әлсіз белсенділік байқалады. Кейбір әлеуметтік кәсіпкерлердің қызметі инвесторларды іздеуге емес, грант беретіндерді табуға бағытталған және олар бизнеске емес, үкіметтік емес немесе қайырымдылық ұйымдарға ұқсайды. Сарапшылар кәсіпкерліктің осы саласын дамыту үшін тек әлеуметтік жауапкершілікті ынталандыру жеткіліксіз екенін ескеру маңызды дейді. Әлеуметтік кәсіпкерлерді кәсібилендіру, қызметтің стратегиялық маңыздылығын түсіну, жүйелік көзқарасты дамыту, халықаралық тәжірибе мен озық тәжірибені қолдану Қазақстанда ынтымақты экономиканың пайда болуына мүмкіндік береді [9].

Қазақстанда бұл үрдіс әлі де дамымаған және жоғарыда айтылғандай, «әлеуметтік кәсіпкерлік» ұғымы әлі де толыққанды қалыптаспаған. Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы «Атамекеннің» өкілдері әлеуметтік кәсіпкерлікке құқықтық жағдай жасауды және

осы мәселе бойынша бірыңғай ұстанымды қалыптастыруды ұсынады. Ең алдымен сарапшылар: «Қазақстанда мемлекет пен бизнес тарапынан әлеуметтік кәсіпкерліктің сипатын түсінуде, идеяларды жүзеге асыруда заңнамалық және әкімшілік қиындықтар орын алатынын, сондай-ақ әлеуметтік кәсіпкерлікті үйлестіретін механизм-құрылымның жоқтығы, әлеуметтік бизнес бастамаларын іске асыру үшін қаржылық ресурстар тартылмайтындығын» айтады.

Қазақстанның ауыл кәсіпкерлері бизнесті дамыту үшін «Бизнестің жол картасы – 2020» мемлекеттік бағдарламасының мүмкіндіктерін пайдаланады. «Бағдарлама мемлекеттен ақысыз қаржылық көмек алуға бірегей мүмкіндік береді, бірақ бұл, әрине, шағын және орта бизнеске үлкен жауапкершілік жүктейді. Бағдарлама экономиканың шикізат емес секторындағы аймақтық кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз етуге бағытталған. Республикада артта қалған ауылдарда кәсіпкерлік секторды дамытуға ерекше мән беріледі. Мемлекеттік қолдаудың тетіктерінің тізбесіне несиенің ішінара кепілдіктері, салық төлемдерін пайызсыз төлеу кейінге қалдыру, өндірістік инфрақұрылымды дамыту, бизнесті қолдау қызметтері, сондай-ақ кадрларды даярлау кіреді.

Ауылдағы кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін негізгі мәселе – кепілдікті қамтамасыз ету. «Жобаларға өтінімдерді қарастыру кезінде екінші деңгейлі банктер ауылдық жердегіден гөрі қалалық жылжымайтын мүлікті артық көреді. Банктер көбінесе өз мүдделерін көздейді және өздерін қауіп-қатерден қорғауға тырысады.

Қазақстандық ауылдардағы кепіл және басқа да қиындықтарға қарамастан, кәсіпкерлік қызметті дамытуда айтарлықтай өзгерістер байқалады. Бұған «Бизнес-кеңесші» бағдарламасы көмектесті, ол 2009 жылдан бастап айына бір рет жаңадан бастаушы кәсіпкерлер үшін бизнес жүргізу негіздері бойынша екі күндік тегін курстар өткізіп келеді. Қор өкілдерінің міндеті – Жол картасының барлық мүмкіндіктері мен артықшылықтары туралы айтып қана қоймай, несие алу үшін ойластырылған бизнес-жоспар құрудың маңыздылығына ауыл кәсіпкерлерінің көзін ашу [9].

Сондай-ақ елімізде 2018 жылы ауылдардың дамуын қолдау құралы ретінде «Менің Атамекенім» қоғамдық бірлестігі мен «Атамекен» ҚР ҰКП бастамасымен құрылған «Әр ауылға бір қамқоршы» жобасы қабылданған болатын. Жобаны жүзеге асыру барысында еліміздің көптеген ай-

мақтарында ауыл меценаттарының көмегімен ауылдық жерлерде өмір сүру деңгейін жақсарту мақсатында ішінара әлеуметтік-экономикалық мәселелер шешілуде [10].

Тұжырымдар.

1. Әлеуметтік кәсіпкерлік – бұл нарықтағы әр түрлі қатысушылар (коммерциялық емес ұйымдар, мемлекет, инвесторлар, халықаралық қайырымдылық ұйымдар) арасындағы ынтымақтастық үшін мүмкіндіктер ашады. Бұл – жоғары әлеуметтік табыс пен тұрақты пайда алу үшін бірегей ресурстарды біріктіру арқылы әлеуметтік құндылықты қалыптастыру үдерісі.

2. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың шет елдік тәжірибесін талдау көптеген мемлекеттер, тіпті әлемнің дамыған елдерінің қатарына кірмейтіндер де әлеуметтік мәселелерді шешу үшін әлеуметтік кәсіпкерліктің құралдары мен тетіктерін белсенді қолданатынын көрсетті.

3. Шетелдік тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік кәсіпкерлік ауылдық жерлерде қалыптасқан негізгі әлеуметтік мәселелерді (әлеуметтік инфрақұрылымның төмен даму деңгейі, жұмыс орындарының аздығы, ауылдық елді мекендердің тұрақтылығы мен экономикалық дамуының төмен деңгейі) тиімді шешудің маңызды құралы деп айтуға болады.

4. Қазақстанның экономикалық дамуындағы жағымды өзгерістер – коммерциялық емес сектордың дамуы, қазақстандық бизнес саласында әлеуметтік жауапкершілік тәжірибесінің кеңеюі, оның халықаралық тәжірибені тез қабылдауға бейімділігі – әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың жақсы алғышарттары болып табылады.

5. Бұл өз кезегінде қазіргі Қазақстанның әлеуметтік мәселелерін қоғамның негізгі секторларының ресурстарын біріктіру арқылы шешуге бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1 Қалиев, Ғ.Ә. Қазақстан Республикасының ауыл аумақтарының әлеуметтік дамуы [Мәтін] /Ғ.Ә.Қалиев, Ч.Ү.Әкімбекова // Проблемы агрорынқары.- 2018.- №2.- Б. 7-13.

2 Степанов, А.Б. Возможности развития социального предпринимательства в сельских районах России [Текст] /А.Б.Степанов // Вопросы экономики и управления. - 2018. - №1. - С. 36-38.

3 Журавлева, И.И. Предпринимательство в сельском хозяйстве: проблемы и перспективы развития [Текст] /И.И.Журавлева // Экономика и экономические науки. – 2018.-№ 1.- С. 29-32.

4 Terziev, V. Social entrepreneurship in the EU: A cross-country analysis [Text] / V.Terziev, N. Bencheva, T. Stoeva //KNOWLEDGE. International Journal Vol. 34.5, 2019, September.- С. 1215-1223.

5 Bauer, M.Sh., Mussina R.S, Bencheva N.A. Development problems of social entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan[Text] / M.Sh. Bauer, R.S. Mussina, N.A. Bencheva // Journal of Advanced Research in Law and Economics.- 2018, Summer.-Vol. IX.- Issue 4(34).- С.1186-1196.

6 Снитко, Л.Т. [Текст] / Снитко Л.Т., Гомонко Э.А., Высочиненко А.С. Социальное предпринимательство в России и в мире: практика и исследования // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. - 2015.- № 3.- С.149-156.

7 Скудалова, О.В. Разработка концепции развития услуг социально ориентированных предприятий (на примере Тверской области) [Текст]: дис...канд.экон.наук: 08.00.05/ Скудалова Олеся Викторовна.- Тверь, 2017.-174с.

8 Женсхан, Д. [Мәтін] / Д.Женсхан, Ж.С. Булхайрова, А.М. Балкибаева // Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерліктің қазіргі жағдайы // Проблемы агрорынка.- 2018.- №2.- Б. 67-74.

9 Напольская, Н. Социальное предпринимательство - новый тренд в Казахстане / Н. Напольская // E-event. AGKIPR. -(http://www.e-event.kz/socialnoe-predprinimamatelstvo.trend-v).

10 Акция «Әр ауылға бір қамқоршы» стартвала в Актыбинской области. АТАМЕКЕН. - 2018. - https://www.atameken.kz/ru/news/ 31075).

Әдебиеттер тізімі

1 Қалиев, Ғ.Ә. Қазақстан Республикасының ауыл аумақтарының әлеуметтік дамуы [Мәтін] /Ғ.Ә.Қалиев, Ч.Ү.Әкімбекова // Проблемы агрорынкary.- 2018.- №2.- Б. 7-13.

2 Stepanov, A.B. Vozmozhnosti razvitiya social'nogo predprinimatel'stva v sel'skih rajonah Rossii [Tekst] /A.B.Stepanov // Voprosy jekonomiki i upravlenija. - 2018. - №1. - S. 36-38.

3 Zhuravleva, I.I. Predprinimatel'stvo v sel'skom hozjajstve: problemy i perspektivy razvitiya [Tekst] /I.I.Zhuravleva // Jekonomika i jekonomicheskie nauki. – 2018.-№ 1.- S. 29-32.

4 Terziev, V. Social entrepreneurship in the EU: A cross-country analysis [Text] / V.Terziev, N. Bencheva, T. Stoeva //KNOWLEDGE. International Journal Vol. 34.5, 2019, September.- S. 1215-1223.

5 Bauer, M. Sh., Mussina R.S, Bencheva N.A. Development problems of social entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan[Text] / M.Sh. Bauer, R.S. Mussina, N.A. Bencheva // Journal of Advanced Research in Law and Economics. - 2018, Summer.-Vol. IX.- Issue 4(34).- S.1186-1196.

6 Snitko, L.T. [Текст] / Snitko L.T.,

10. Akcija «Ər auyfra bir qamqorshy» startavala v Aktjubinskoj oblasti. ATAMEKEN. – 2018.-(<https://www.atameken.kz/ru/news/31075>).